



МОЖНОСТИ ЗА ЗАКОНСКА ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА НА ОТВОРЕНИТЕ ОБРАЗОВНИ РЕСУРСИ (ООР) ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Проектот "Граѓаните во Собранието: Законодавни иницијативи
за човекови права" е финансиран од Европската Унија

МОЖНОСТИ ЗА ЗАКОНСКА ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА НА ОТВОРЕНИТЕ ОБРАЗОВНИ РЕСУРСИ (ООР) ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Документ за јавни политики

Издавач:

Фондација за демократија на Вестминстер

За издавачот:

Фондација за демократија Вестминстер
ул. Наум Наумовски - Борче 50/2-19
1000 Скопје
www.wfd.org

Автори:

Документот го изготвија Бардил Јашари, Тамара Ресавска,
Гоце Арсовски врз основа на „Анализа на законската рамка за
образование и на можностите за вклучување на отворените образовни
ресурси“ од Д-р Климе Бабунски

Лектура: Конгресен сервисен центар

Скопје, 2016 година

Овој документ е овозможен со финансиска поддршка на Европската Унија во рамки на проектот „Граѓаните во Собранието: Законодавни иницијативи за човекови права“ што го реализира Фондацијата за демократија на Вестминстер во соработка со Високата школа за новинарство и за односи јавноста. Наведените мислења на оваа публикација се мислења на авторите и не ги одразуваат секогаш мислењата на Европската Унија.

МЕТАМОРФОЗИС 

Фондација за интернет и општество

ПРЕДГОВОР

Овој документ за јавни политики е продуциран во рамките на проектот: „Граѓани во Собрание: Законодавни иницијативи за човекови права“, финансиран од Европската унија и кофинансиран од Фондацијата за демократија Вестминстер.

Преку проектот се поддржани 11 иницијативи за промени на закони што се однесуваат на човековите права во повеќе области: образование, здравствена заштита, социјална заштита, медиуми, судство, дискриминација итн. Иницијативите се реализираат од страна на 12 организации што се директно вклучени во процесот на донесување закони преку: (1) Едукација за истражувања и документи за јавни политики; (2) Јакнење на соработката меѓу медиумите и граѓанскиот сектор; и (3) Интензивирање на соработката со собранието и граѓанските организации.

Овој документ за јавни политики е резултат на обуките за применети истражувања и за креирање документи за јавни политики на кои присуствуваа претставници од дванаесетте организации што се вклучени во проектот, како и менторската поддршка што што беше обезбедена во период од јуни до октомври 2016 година. Обуките и менторската поддршка беа испорачани од Високата школа за новинарство и односи со јавност и од Фондацијата за демократија Вестминстер. Во текот на овој период, а како резултат на обуките и со поддршка на менторите, организациите креираа планови за истражување што ги спроведоа и врз основа на кои подготвија документи за јавни политики во кои јасно и издржано се идентификува проблемот, но се нудат и предлози за законски измени што би довеле до негово решавање.

Содржината на овој документ за јавни политики е во целосна одговорност на авторите и не ги одразува ставовите на Фондацијата за демократија Вестминстер и на Високата школа за новинарство и односи со јавност.

**МОЖНОСТИ ЗА ЗАКОНСКА ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА
НА ОТВОРЕНИТЕ ОБРАЗОВНИ РЕСУРСИ (ООР)
ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА**

Скопје, 2016 г.



СОДРЖИНА

АПСТРАКТ	8
1. ВОВЕД	9
2. ОПИС НА ПРОБЛЕМОТ	13
2.1. Устав на Република Македонија	13
2.2. Закон за основно образование	14
2.3. Закон за средно образование	15
2.4. Закон за високото образование	16
2.5. Закон за учебници за основно и за средно образование.....	17
2.6. Закон за авторско право и за сродни права	18
2.7. www.e-ucebnici.mon.gov.mk	19
3. АЛТЕРНАТИВНИ РЕШЕНИЈА НА ЈАВНАТА ПОЛИТИКА	26
3.1. Искуства од Европа	26
4. ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕПОРАКИ	30
4.1. Заклучоци	30
4.1.1. Неоптимизирано образование и недостиг на свесќи	30
4.1.2. Улогата на Бирото за развој на образованието	31
4.1.3. Законите за авторски и сродни права – етравациска точка	31
4.1.4. Нејазарна логика во учебникарството – зајакните можности за отворен пристап до учебниците	32
4.1.5. Отсуство на политика што го дефинира функционирањето на порталите „е-учебници“	32
4.1.6. Неразвиена свесќи за лиценците „Кријатив комонс“	33
4.1.7. Авторите имаат клучна позиција во образованието	33
4.1.8. Потребно е законско и програмско редефинирање на образованието	33

4.2. Препораки	34
4.2.1. Измени во Законот за авторско право и за сродни права.....	34
4.2.2. Отворениот пристап до учебници – дел од плановите и програмите на Бироа за развој на образованието	34
4.2.3. Создавање јасно дефинирана и прецизно координирана политика	34
4.2.4. Искористување технички можности и стандарди.....	34
4.2.5. Концепциско редефинирање на терминот „е-учебници“	35
БИБЛИОГРАФИЈА.....	36



АПСТРАКТ

Документот ги истражува можностите за регулација на Отворените образовни ресурси (понатаму ООР) во Македонија. Отворени образовни ресурси (ООР), се образовни средства и содржини што се слободни за употреба. Тоа се образовни алатки што се бесплатни и можат без никаков надоместок да се користат во едукативни и за истражувачки цели. Покрај тоа, ООР се слободни и за дистрибуција врз претходно дефинирани сопственички права што промовираат слободна дистрибуција и го овозможуваат умножувањето на овие алатки. Во современ контекст и во новото вмрежено општество во кое живееме, под ООР најчесто се подразбираат образовни алатки што се лесно достапни преку интернет.

ООР претставува глобален тренд во образованието и како таков е прифатен од повеќе развиени европски држави. Искуствата од другите земји при имплементацијата на ООР во нивните образовни системи говорат за потенцијалот на подобрување на квалитетот на образовниот процес, како и за неговото симултано намалување на чинењето за неговите крајни корисници — учениците и студентите, со што и образованието станува подостапно за сите.

Истражувањето спроведено на постојната законска регулатива во Република Македонија што уредува области од образованието покажува дека не постојат законски ограничувања во поглед на ООР и постои простор ООР законски да се регулираат во духот на отвореноста. Искуствата од регионот и од Европа покажуваат успешни примери на имплементација на ООР во одделните држави, поконкретно, во Словенија и во Полска, и тоа без поголеми финансиски тешкотии или последици. Во заклучоците од истражувањето се наведуваат и неколку препораки за измена на политики во насока на хармонизирање на регулативата со принципите на ООР.

1. ВОВЕД

Главната цел на ООР е да се подобри пристапот кон знаењето и кон можностите за учење. Тоа најлесно се постигнува со споделување на знаењето и на средствата што ги помагаат учењето и истражувањето. Со ваквиот приод, учењето не само што станува полесно и поефтино, туку и се заштедува време, материјални средства и човечки ресурси во исполнување на образовните цели. Дополнително, ООР имаат цел да овозможат да се спроведе т.н. „отворено образование“, односно знаењето да им се овозможи на сите на кои им е потребно и кои бараат знаење и истражуваат.

Идејата за ООР, во текот на последните дваесетина години од минатиот век, интензивно созрева, попрецизно се профилира и, соодветно на својата природа, меѓународно се стандардизира.¹ Општо гледано, може со сигурност да се каже дека една од најголемите промени во процесот на образованието претставува појавата на концептот за Отворени образовни ресурси (ООР) или отворени образовни средства.² Идејата за ООР³ се надоврзува на

1 Ова е краток и повеќе индикативен, отколку сеопфатен список документи и настани, кои имаат особено значење и влијание врз развојот и врз стандардизацијата на концептот на ООР. 2001 – основање на Creative Commons, 2002 – Budapest Open Access Initiative, UNESCO Forum on the impact of open courseware for higher education in developing countries: final report, 2003 – Berlin declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities, IFLA Statement on Open Access to Scholarly Literature and Research Documentation, 2007 – Cape Town Open Education Declaration: Unlocking the promise of open educational resources, Open Educational Practices and Resources: OLCOS Roadmap, 2008 – EUA Working Group on Open Access recommendations, European Commission Directorate-General for Research Science, Economy and Society Open Access – Opportunities and Challenges, 2010 – Alhambra Declaration on Open Access.

2 Понатаму во анализава, термините ОТВОРЕНИ ОБРАЗОВНИ РЕСУРСИ (ООР) или ОТВОРЕНИ ОБРАЗОВНИ СРЕДСТВА (ООС), ќе бидат користени како синоними. Истовремено, соодветно на насловот, под ресурси или средства ќе подразбираме само формални извори на образование, односно учебници.

3 Кога зборуваме за отворени образовни ресурси (ООР), не зборуваме само за „отворени учебници“. ООР се многу повеќе од учебник и може да претставуваат видео или аудиозапис, презентација достапна на интернет, курс по одредена тема итн.

кон нив неслучајно се поистоветува со бесплатен пристап. Токму оваа особина на отвореноста ги зголемува можностите за ширење или трансфер на знаењата.

И во случаите кога користењето, пристапот до отворените образовни ресурси не предизвикува посебни или дополнителни трошоци, тоа не значи дека отвореноста е без какви било услови. Преку овие услови или правила, во рамките на отвореноста, па следствено и во рамките на ООР, се редефинира статусот на корисниците и на авторите или производителите, ученикот и учителот, и нивниот меѓусебен однос. Токму овој квалитет, кој е суштинска одлика на повисоките нивоа на отвореност, претставува важен поттик за креативноста. А креативноста е примарен услов за создавање нови вредности, кои се движечка сила на секое стопанство, а особено на стопанството засновано врз знаење.

Важен концепциски преглед на одредувањето на слободната употреба на креативноста е даден во: freedomdefined.org⁶ каде што се дефинира: слобода да се користи делото и да се уживаат придобивките од користењето; да се проучува делото и да се применува добиеното знаење; да се умножува и да се дистрибуираат копиите, во целост или делумно; да се менува и унапредува содржината и да се дистрибуираат така надградените дела. Ваквото дополнително ослободување на учебниците од нив прави еден вид средство за јавна услуга. Ова претставува природна особина на сите дигитални средства. Поради тоа, тие претставуваат типичен пример на јавно добро, кое не само што е непотрошливо, туку, напротив, јавната достапност, корисност и вредност слободно ги зголемува и ги умножува, соодветно на потребите и на креативноста на корисниците.

Во рамките на изработката на овој документ за јавна политика⁷, направени се анализи на законите што ги регулираат образовните процеси во Република Македонија (спомнати во наредното поглавје), постојните истражувања и анализи на оваа тема,

⁶ Исто во: „Giving Knowledge for Free: The Emergence of Open Educational Resources“, CERL, OECD, 2007, стр. 35.

⁷ Овој документ за јавна политика се базира врз наодите на документот „Анализа на законската рамка за образование и на можностите за вклучување на отворените образовни ресурси“, автор: Д-р Климе Бабунски, издадена од фондацијата Метамофрозис во октомври 2015 година, достапна на линкот: http://metamorphosis.org.mk/izdaniya_arhiva/analiza-na-zakonskata-ramka-za-obrazovanie-i-na-mozhnostite-za-vkluchuvanje-na-otvorenite-obrazovni-resursi/



искуства од земјава и од странство, како и интервјуа со засегнатите страни во овој процес, автори, кадар инволвиран во образовниот процес и претставници на релевантни институции. Истовремено, спроведени се и 3 јавни консултации, на кои присуствуваа наставници од 21 средно училиште од територијата на град Скопје. Една од консултациите се одвиваше онлајн во периодот од 28.9.2016 до 3.10.2016 година.

2. ОПИС НА ПРОБЛЕМОТ

Во Република Македонија, образованието има уставна основа, а неговата природа на јавно добро е идентификувана и во неколку други закони. Тоа се: Закон за основно образование, Закон за средно образование, Закон за високо образование, Закон за учебници за основно и за средно образование, и Закон за авторско право и за сродни права. Сепак, во ниту еден од овие закони не е регулирано создавањето, користењето и споделувањето на отворените образовни ресурси во образовниот процес.

2.1. Устав на Република Македонија

Правото на образование веќе подолг период претставува признаено човеково право во контекст на основните културни права. Оттука, неслучајно, и во Уставот на Република Македонија, во делот „Економски, социјални и културни права“, во член 44 е запишано:

Секој има право на образование.

Образованиеџо му е досџайно на секоџо џод еднакви услови.

Основноџо образование е задолжително и бесџлајно.

Идентификувањето на уставната основа на образованието нужно претпоставува нагласување и на член 47, каде што се наведени основните елементи што ја создаваат животната околина за воспоставување нормален и функционален образовен процес. Така, од една страна, се гарантира слободата на (научно, уметничко и други видови) творештвото; а, од друга страна, државата добива задача да ги „поттикнува, помага и штити“ науката, уметноста и културата, научниот и технолошкиот развој и техничката култура.



Овие две уставни стојалишта во контекст на образованието јасно упатуваат дека тоа има статус на јавно добро или претставува активност од неспорен јавен интерес и затоа уставната норма упатува на оптимално ангажирање на државата.

Но, паралелно на ова, член 45 од Уставот на образованието му дава и димензија на стопанска активност, освен кога се работи за основното образование, одредувајќи дека „граѓаните имаат право, според условите одредени во законите, да отвораат приватни образовни установи“.

Посочената уставна рамка на образованието упатува на тоа дека неговата природа на јавно добро ќе биде поконкретно идентификувана во соодветни закони. Во овој случај тоа се:

2.2 Закон за основно образование

Насамиот почеток, во член 1 од Законот за основното образование⁸, јасно се нагласува задолжителноста на овој вид образование. Соодветно на веќе посочениот член 45 од Уставот, само институциите на државната власт се задолжени за обезбедување на сите услови од кои зависи остварувањето на „задолжителното и бесплатно“ основно образование. Следствено, дејноста на основните училишта е дефинирана како дејност од „јавен интерес“.⁹ Јавниот интерес или воспитно-образовниот процес се „организира и се остварува според наставен план и програми“ изработени од Бирото за развој на образование, а потврдени од Министерот.¹⁰ Исто така, Законот за основно образование (член 25, став 6) пропишува дека при остварувањето на задачите во воспитно-образовната работа задолжително се користат и информатичко-комуникациските технологии, а задолжителноста е одредена во наставните програми.

Понатаму, од аспект на темата „отворени дигитални учебници“ охрабрувачки изгледа членот 104, кој се однесува на учебниците, при што во последниот став од овој член во контекст на извори на знаење, Законот упатува и на интернетот и на неговото користење за учење.

8 Закон за основно образование во Службен весник на Република Македонија бр. 103/08, 33/10, 116/10, 156/10, 18/11, 42/11, 51/11, 6/12, 100/12, 24/13, 41/14, 116/14, 135/14 и 10/15.

9 Исто, чл. 11, став 1.

10 Исто, чл. 25, став 2.

Средствата за финансирање на основното образование доминантно се јавни, буџетски средства од национални, но и од локални извори (член 162 и 163), при што не се забранува прилив од други извори, како донации и/или завештанија (член 165). Истовремено, ваквата доминантност на институциите на државна власт не е само на ниво на концепт и на планирање на финансиските програми, туку и на ниво на управување со финансиите преку распределба на средствата, вклучително и контролирањето на наменското трошење (член 166).

Во практиката, иако не се регулирани со закон, искуството покажува дека наставниците во основното образование најмногу создаваат и употребуваат отворени образовни ресурси како дополнителни алатки во наставата. Потребата од нив е голема, а тие се јавуваат во различни форми, блогови на наставници, едукативни видеа, разни вежби и подготовки за часовите итн.

2.3. Закон за средно образование

Како и основното, и средното образование е дефинирано како јавен интерес, тоа е задолжително, а во јавните средни училишта е и бесплатно (член 2 и 3).¹¹

И во случај на средно образование, воспитно-образовната дејност, конкретно, наставните планови и програми, се потврдени и официјализирани од министерот, а на предлог од Бирото за развој на образование и од Центарот за стручно образование и обука (член 21).

Уште една потврда на статусот и на природата на средното образование како јавно добро се законските одредби во врска со неговото финансирање. Имено, јавното средно образование се финансира од јавни, буџетски пари (член 101), а финансискиот план и распределбата на средствата се надлежност на Министерството за образование и наука (член 102). Понатаму (членови 103 и 104), Законот дозволува обезбедување финансиски средства и од други извори, во кои освен стандардните подароци и завештанија, се вбројува и: давање образовни услуги или продажба на услуги што се резултат од основната дејност, што,

¹¹ Закон за средно образование во Службен весник на Република Македонија, бр. 44/95, 24/96, 34/96, 35/97, 82/99, 29/02, 40/03, 42/03, 67/04, 55/05, 113/05, 35/06, 30/07, 49/07, 81/08, 92/08, 33/10, 116/2010, 156/10, 18/11, 42/11, 51/11, 6/12, 100/12, 24/13, 41/14, 116/14, 135/14 и 10/15.



во суштина, може да се оцени како „право на стопанисување со јавниот интерес во средното образование“. Она што е важно е дека ваквото стопанисување и средствата стекнати врз таква основа имаат непрофитна природа, односно се наменски, затоа што врз основа на посебен пропис се наменети за „унапредување, за осовременување и за развој на дејноста“.

Исто како и во основното, и во средното образование професорите се служат со, и создаваат отворени образовни ресурси како дополнителни алатки во наставата, иако тие не им се законски ниту забранети ниту дозволени.

2.4. Закон за високото образование

Во Законот за високото образование¹² не е подетално специфицирано со какви ресурси ќе се одвива наставниот процес. Но, во член 112 од Законот, се вели:

Министерството надлежно за работите на високо образование секоја година обезбедува преведена и печатена стручна литература, но 50 универзитетски учебници што се уште требаат на првите десет ранжирани универзитети согласно Шангајската листа.

Од друга страна, пак, учебникарството за високо образование не е регулирано со законот за учебници за основно и средно образование. Учебникарството во рамките на Законот за високото образование не е одреден јавен интерес.

Сепак, во практиката, речиси секој универзитет користи ООР во својата настава. Потребата од нив е голема, како и нивната употреблива вредност, особено во некои специфични струки и занимања.

Но, без прецизно и јасно нормирана должност се трошат јавни пари за учебници во високо образование – што јасно упатува дека и во овој случај се наметнува (без неопходна законска прецизност) принципот на јавна услуга, односно јавно добро.

¹² Закон за високото образование, достапен на: <http://privatnost.mk/?wpdmdl=350>, пристапен на 20.9.2016 г.

2.5. Закон за учебници за основно и за средно образование

Учебникарството, како дејност, е јасно осмислено уште на самиот почеток од овој Закон.

Суштинска е одредницата, пропишана во член 1, став 2, од овој Закон: „Под издавање учебници се подразбира подготовка, изработка и одобрување учебници како основно наставно средство“.¹³ Понатаму, во член 6, пак, е пропишано: „Учебниците во јавните основни и средни училишта се бесплатни“.

Сите наведени фази во учебникарството се однапред определени процеси. Во член 4 е запишано дека планот и програмата за соодветното одделение и предмет ја предлага Бирото за развој на образование, а ја утврдува или ја потврдува Министерот. Истата поделба на должности: Бирото предлага, а министерот одобрува важи и за концепцијата на секој учебник, со која, всушност, се одредуваат сите суштински елементи на учебникот како, на пример: научно-стручните и методолошките основи, развојните воспитно-образовни функции, дидактичко-методските стандарди, систематизирањето на содржините и други карактеристики.

Посочениот член го одредува учебникарството во содржинска смисла, а следниот, член 5, го одредува обемот на учебникарството или бројот на учебници: „За еден наставен предмет за употреба се одобрува само еден учебник“; и понатаму: „...за предмети за кои се употребуваат адаптирани учебници од странство, може да се употреби еден учебник со придружен дидактички и работен материјал...“; односно: „...за наставните предмети може да се употребуваат адаптирани учебници усогласени со... наставна програма од Меѓународниот центар за наставни програми на Кембриџ... преведени на јазиците на кои се изведува наставата...“

Во посочената поделба на должности во контекст на „подготовка, изработка и одобрување учебници“, Законот овластува и други субјекти: Национална комисија за учебници, чија должност е да формира рецензентски комисии и да управува со процесот на рецензирање на учебниците, и Педагошка служба, која е задолжена за администрирање на ваквите активности. Бирото за

¹³ Закон за учебници за основно и за средно образование во Службен весник на Република Македонија, бр. 98/2008; 99/2009; 83/2010; 36/2011; 135/2011; 46/2012; 24/2013; 120/2013 и 29/2014.



развој на образованието, во соработка со Центарот за стручно образование и обука и со Центарот за образование на возрасни, ја изработува програмата за издавање учебници, која за да стане важечка, треба да биде потврдена од Министерот (член 12).

2.6. Закон за авторско право и за сродни права

Законот за авторско право и за сродни права¹⁴, заради материјата што ја нормира, е „гравитациона точка“ од која произлегуваат принципите според кои се дефинираат правата на авторите на учебниците, без оглед на тоа во која форма се издадени: хартиена или електронска. На ваквата „матичност“ на Законот за авторско право, упатува и Законот за учебници, со член 18, став 1, кој гласи: „Министерот и авторот на учебникот потпишуваат договор за пренос на материјалното авторско право во кој се утврдуваат меѓусебните права и обврски.“

Според Законот за авторско право (член 26), материјалните права, всушност, обезбедуваат заштита на сопственичките и/или имотните интереси на авторот, кои произлегуваат од неговото авторско дело. Истовремено, авторот има исклучиво право да забрани или да дозволи (освен во случаи предвидени со овој Закон) користење на неговото дело, сеедно дали на оригиналот или на примероци од оригиналот. Во следниот член (27) се наведени видовите материјални права (1. право на умножување; 2. право на пуштање во промет; 3. право на јавно соопштување и 4. право на преработување), кои се исклучиви материјални права и му припаѓаат на авторот во контекст на користење на авторското дело.

Умножувањето, како материјално право, е од суштинско значење за слободниот пристап до учебници. Законот го гледа ова право како запишување, снимање или изработка на повеќе примероци од делото, без оглед на материјалот од кој ќе бидат направени примероците, што, секако, вклучува и електронски или дигитален запис. Во оваа смисла, важно е тоа што Законот ги прифаќа придобивките на информатичката технологија и упатува на тоа дека умножувањето може да се врши и преку „складирање на делото во електронски облик“ (член 28).

¹⁴ Закон за авторско право и на сродни права во Службен весник на Република Македонија, бр. 115/10, 140/10 и 51/11.

Паралелно на ова, треба да се нагласи и правото на јавно соопштување на делото, што според член 30 подразбира и делото да биде ставено „на располагање на јавноста“, а може да биде реализирано со тоа што делото ѝ се соопштува на јавноста „безжично или жично, вклучувајќи интернет или други комуникациски мрежи, на начин што секому овозможува пристап кон делото, од место и во време што самиот го избира“ (член 37).

Во контекст на „отвореноста на учебниците“, врз основа на овој Закон, важен е и член 52, каде што е регулирано користење без плаќање надоместок во случаи како „привремено умножување“ или кога „умножувањето е од минлив карактер“¹⁵ и кога „умножувањето само за себе нема независно економско значење и чија единствена цел... е да овозможи пренесување податоци во мрежа...“ (став 1); а, исто така, и во случаи кога „умножувањето се врши од страна на... образовни институции, заради остварување на нивната дејност и без непосредна или посредна економска или комерцијална цел“.

Од аспект на можност за отворен пристап до учебниците, особено од аспект на авторските права во контекст на регулирање на отвореноста, треба да посочиме и на член 75 од Законот во кој се пропишува неопходност од два издавачки договори, врз чија основа авторот на издавачот му го пренесува правото на умножување на своето дело. Неопходноста од два договори се однесува на ситуации кога делото е објавено или ќе биде умножено и/или пуштено во промет во различни форми, односно на различни материјални носители на содржината на делото. Оттука, потребно е да се склучи еден договор кога делото е во книжен облик, а кога тоа дело ќе биде издадено или умножено и во електронски облик, треба да се склучи друг или посебен договор.

2.7. www.e-ucebnici.mon.gov.mk

Мрежната страница „е-учебници“ е востановена од Министерството за информатичко општество и администрација во 2009 година. Три години подоцна (2012), страницата е преземена од МОН и е преработена и преорганизирана.

¹⁵ Според Законот за учебници, времетраењето на еден учебник е пет години, по што се активира постапка за производство на нов учебник.



Овој портал е „дигитална библиотека за чување, за пребарување и за разгледување електронски учебници наменети, пред сè, за ученици во основно и во средно образование“, и би требало да прерасне во: „основен ресурс за пристап до огромен број електронски учебници од едно централно место“.¹⁶

Отсуството на конкретен документ каде што ќе биде претставена дефинираната политика и соодветните постапки според кои функционира порталот „е-учебници“ беше и дел од прашањата дискутирани во интервјуто спроведено со претставник од Одделението за издавање учебници при МОН. Во разговорот беше потврдено дека документи што ја регулираат содржината на е-учебници не постојат. Негативноста од отсуството на вакви документи е уште поголема, бидејќи порталот „е-учебници“ не е ниту законски предвиден, тој е дел од јавна политика, а истовремено е дел и од образовниот систем, за неговото постоење се трошат јавни пари, а сепак нема соодветен документ каде што ќе биде дефинирана работата на порталот, ниту кој и за што е одговорен во рамките на порталот. Ваквата состојба е изворна причина, наспроти седумгодишното постоење, порталот „е-учебници“ да остава впечаток на **случајност**.

Дополнително, каква корист од дигитална библиотека има ако еден основен сегмент на нејзиниот функционален капацитет „**Пребарување**“ сè уште е **во изработка**.¹⁷

Друг, исто така, важен показател за **случајноста** и за **нецелосноста** на „е-учебници“ е и фактот што порталот нуди нецелосни учебници. Некои од дигиталните досиеја, односно дигиталните учебници до чија содржина постои пристап, немаат корица, втора или трета страница, на која, според стандардите на издаваштвото, треба да биде запишан каталошкиот број, познат како „СIP“.¹⁸

Еден друг, не помалку сериозен показател за **случајноста** и за **нецелосноста** на „е-учебници“ е отсуството на „creative

16 Според: <http://www.e-ucebnici.mon.gov.mk/pocetna> (27.7.2015).

17 Пристапено на: 27.7.2015 г.

18 Прегледувањето на фондот на дигиталната библиотека беше направено со должна методолошка принципиелност. Во периодот од 1.7. до 22.7. во делот за основно образование, од прво до деветто одделение, беа прегледани 30 учебници, или секој трет учебник (34%) од вкупно 88 учебници, чија содржина е објавена; а во делот за средно стручно образование беа прегледани 59 учебници, секој петти учебник (20%) од вкупно 289 учебници чија содржина е објавена.

commons“, чие лого е глобално стандардизирано како „CC“. Буквалниот превод би бил „обичните создаваат“, но попригоден, а и посуштински превод, кој најдобро ја претставува идејата за авторство во услови на слободен пристап, би бил „заеднички создаваме“. Се работи за неколку вида лиценци или дозволи, со кои во дигиталниот свет во контекст на отворен пристап до авторското дело, особено кога се работи за отворен пристап до образовни средства, авторот ги одредува правилата за почитување на авторските права и правилата за користење на делото.¹⁹

Не постои ниту една сериозна причина зошто да не се употребува „CC“ во рамките на „е-учебници“. Во оваа пригода треба да се подвлече дека недоволната информираност на сите, првенствено на МОН, но и авторите и комерцијалните издавачи, придонесува за неупотребата на „CC“. Во продолжение, некои факти врз кои се темели оцената за пропустот од неупотребата на „CC“, а кои се однесуваат на издавачите, на авторите, а, секако, и на МОН.

Сите услови за ваков исчекор се присутни: се работи за јавен интерес, за учебникарство што се финансира од јавни пари, со оглед на бесплатноста на учебниците за крајните корисници, издавањето на учебниците е непазарна стопанска активност. Оттука, употребата на „CC“ е во интерес и на издавачите и на авторите, и не претставува закана за нивните финансиски интереси.

Ваквите услови наметнуваат комерцијалните **издавачи**²⁰ своите обврски да ги исполнат на почетокот, со печатење на книжниот тираж за конкретниот учебник. Со ова се исполнува главниот услов за финансиската трансакција во контекст на издавање некој учебник, а самата исплата МОН ја врши на рати. Во разговорите со издавачите беше посочено дека е минимален бројот на допечатување уништени учебници за периодот за кој важи конкретниот учебник. И овој сегмент на дополнителна стопанска активност не генерира суштинска промена на финансиската структура на еден учебник, гледано од аспект на издавачот. Ако

19 Повеќе за „CC“ види на: <http://www.creativecommons.org>, односно на: <http://cc.org.mki> во веќе посоченото дело: „Giving Knowledge for Free: The Emergence of Open Educational Resources“, CERl, OECD, 2007, особено поглавје 5: Copyright and Open Licences, стр. 71-85.

20 Во рамките на истражувачките активности за оваа анализа разговарав со претставници на: АЛБИ, „Просветно дело“ и на „Табернакул“. За жал, поради презафатеност на сопствениците на „Арс Ламина“ во дадениот период, и нивниот став дека само тие можат да зборуваат на оваа тема од името на фирмата, со нив не беше реализирано интервјуто.

на ова се додаде дека симнувањето некој учебник од порталот „е-учебници“ и неговото печатење е многу поскапо од директно купувањенакнижниотучебник, станува сосема јасно дека не постои реална финансиска причина што ќе произведе комерцијална загуба за издавачите, ако тие се согласат²¹, издадените учебници да бидат објавени од нив и да бидат достапни на „е-учебници“.

Паралелно на ова, постојат и други елементи што го одредуваат ваквиот резервиран, па и незаинтересиран однос на издавачите кон „е-учебници“, а кои се потврдија во разговорите со нив. Овде, на прво место е актуелната законска рамка, според која за издавачите нема место во учебникарството во каква и да е креативна смисла. Во употреба се останати мал број постари учебници, за кои авторските права, своевремено, ги откупиле издавачите. Поновите учебници и сите идни учебници ќе бидат изданија на МОН, односно авторските права ќе ги откупува МОН.²² На второ место е општото ниво на дигитализација на издаваштвото, односно дигитализираноста на секој од посочените издавачи, и во оваа смисла неинформираноста и немањето искуство со отворениот пристап, не само до учебници, туку воопшто, до каков и да е вид издание. Нивните мрежни страници се, всушност, дигитален излог или каталог, што е далеку од дигитален начин на стопанисување. Разговорите покажаа дека, во основата, за ова се свесни и самите издавачи и дека бавното темпо на дигитализацијата се должи на ограниченоста на пазарот, а дигитализацијата нужно претпоставува дополнителни инвестиции.

Креативната моќ на учебникарството е одредена од **авторите**, а со оглед на значењето на учебниците за образованието, токму авторите имаат клучна позиција во образованието. Ако образованието има задача да ги шири знаењето и креативноста, тогаш интерес на секој автор (на учебник, на образовно средство) е неговото дело да стигне до колку што е можно поголем број корисници. Треба да се акцентира дека интересот на авторот не е ограничен само на корисници во смисла на ученици, туку важен

21 Оваа согласност не ги исклучува авторите, кои своите материјални права ги имаат продадено на издавачите. Напротив, согласноста се темели врз додатно уредување на односите автор – издавач, но сега, во контекст на електронско издаваштво.

22 Ваквиот концепт, според кој во остварувањето на јавниот интерес, конкретно учебникарството, државата треба да има неприкосновен монопол е крајно застарен и некреативен. Во услови, кога не само во светот, туку и во Македонија, многубројни теми, од не помало значење за општеството се решаваат според формулата на „јавно-приватно партнерство“, инсистирањето на ваков државен монопол во најмала рака е збунувачки. Но, целиот овој проблем, со оглед на неговата комплексност, е тема за некоја друга анализа.

дел се и родителите и колегите (на авторот) и наставниот кадар во образованието. На вакво принципиелно ниво, нема сериозна причина што би упатила на тоа дека авторите би имале каков и да е спротивен интерес. Несомнено, отворениот пристап е идеален однос меѓу авторот и корисниците на авторскиот труд, а може комплетно да се реализира преку порталот „е-учебници“.

Благодарейќи на дигитализацијата и врз таква основа создавање на порталот „е-учебници“, техничките услови за отворен пристап до учебниците се исполнети. Следен клучен елемент е заштитата на авторските права. Во оваа смисла: отворениот пристап до учебникот може да постои ако не ја доведува во прашање заштитата на авторските права, односно ако не им штети на материјалните права на авторите. И овој услов е исполнет. Со оглед на тоа што и авторите го споделуваат истото „окружување“ како и издавачите, авторот го освојува пазарот со продавање на своите авторски материјални права за книжното издание. Соодветно на актуелната состојба, дигиталниот учебник не претпоставува додатен ангажман на авторот, а и објавувањето на ваквиот учебник не обезбедува каква и да е нова финансиска добивка, ниту за издавачот, ниту за авторот. Единствената придобивка од електронскиот учебник ја делат, од една страна, авторот или авторите, затоа што нивната публика е многукратно зголемена; и, од друга страна, одделните групи корисници, затоа што добиваат неограничен пристап до одредена содржина.

Како што беа направени интервјуа со неколку издавачи, така беа контактирани и одреден број автори на учебници²³. Одговорите на авторите, во целост, ги потврдуваат претпоставените тези:

(1) авторите слушнале, но не знаат многу за отворениот пристап (ОП) до учебници или не знаат ништо за ОП и преку прашалникот првпат се запознаваат со овој концепт;

²³ Беа контактирани 15 автори на учебници, но со оглед на периодот на летни одмори, комуникација беше воспоставена само со петмина автори, односно од нив беа добиени пополнетите прашалници. Свесни за ограниченоста на потфатот, целта беше сосема скромно поставена: да се обезбедат податоци што на едно прелиминарно ниво ќе упатат на информираноста и на ставовите на авторите во однос на отворениот пристап до учебници. Истовремено, сите овие автори имаат повеќегодишно авторско искуство, нивни учебници се објавувани и од издавачите и од МОН. Оттука, и покрај малиот број пополнети прашалници, добиените податоци не се неважни и целосно се во функција на целта: да се обезбедат првични или индикативни сознанија, кои истовремено ќе бидат добра насока за идно, посеопфатно истражување и за јавна расправа.



(2) за нивните колеги од работа (авторите со кои беше комуницирано се наставници, професори) најчесто не знаат дали и колку се запознаени со концептот на ОП – што упатува на тоа дека концептот и не е тема на редовна или почеста професионална комуникација;

(3) паралелно на ова, најголем дел од нив имаат лично искуство, преку интернет, со слободниот пристап до содржини или материјали што ги користеле во нивните професионални активности;

(4) најголем дел од авторите не се упатени во начинот како да се заштитат авторските права во рамките на ОП до учебници преку интернет;

(5) поголемиот дел од авторите, договорите со издавачот ги потпишале во периодот 2010–2012 година, а другите во периодот 2013–2015 година;

(6) дел од авторите, затоа што оценуваат дека се недоволно информирани за концептот на ОП, не знаат дали би потпишале договор со кој би се согласиле нивниот учебник да биде ставен на интернет според концептот на ОП, а тие што би потпишале таков договор, бараат јасна дефинираност на авторските права или се согласуваат со слободен пристап, но не и со „преземање“ на учебникот;

(7) најголем дел од анкетираниите автори ја знаат и ја разгледувале страницата „е-учебници“, исто така, најголем дел од нив се автори и/или коавтори на некој од учебниците објавени на овој портал, но ниту еден од авторите нема потпишано одделен договор со МОН за електронско објавување на учебникот;

(8) некои од анкетираниите автори одговориле дека „сè уште немаат изграден став кон ОП до учебници“, а тие што имаат позитивно мислење за ОП, истовремено бараат „заштитени авторски права и дефинирани правила“;

(9) оние со недоволно информации за концептот на ОП се воздржуваат и од оценување на порталот „е-учебници“, а оние со поголемо искуство позитивно ја оценуваат можноста да се пристапи и до други учебници, кои нудат различно и повеќе од

избраниот учебник од кој се изучува одреден предмет, при што нагласуваат дека таквата плуралност во образовните ресурси е соодветна на целта – „да се реализира програма, а не учебник“.

Дополнително, во овој контекст, според истражувањето на Littlejohn and Hood²⁴, пречка во користењето на ООР претставува и нивното непознавање од страна на самите едукатори. Тие потенцираат дека до образувањето на наставниот кадар, покрај другите фактори, како што е социо-културниот аспект, за можностите и придобивките од ООР, е важен фактор во подигнувањето на свесноста за користа од ООР во јавноста. Секојдневното користење на ООР во образовниот контекст претставува многу важен фактор за нивното вреднување помеѓу едукаторите, како и нивното систематско, интегрирано користење од сите чинители во образовниот процес, но и со нивното користење од сè повеќе едукатори – се збогатува и базата на достапни ресурси.

На крајот од овој дел, кратко за **нерегулираноста** на отворениот пристап во рамките на „е-учебници“.

Во „дигиталната библиотека“ на учебници, обезбеден е пристап до учебниците за кои материјалните авторски права ги има откупено МОН, а учебниците чии материјални авторски права се во сопственост на издавачки куќи се претставени само со нивната насловна страница. Ваквата состојба е прифатлива затоа што МОН нема договор со овие автори, ниту за книжно, ниту за електронско објавување на нивните учебници, и затоа треба да обезбеди согласност од авторите и/или издавачите за „отворање на учебниците“. Од друга страна, според разговорите со претставници од МОН, како и со авторите што одговорија на прашалникот и чии учебници МОН ги има издадено, и тоа не само во книжна, туку и во електронска форма, МОН нема одделен договор со авторите на учебниците за да има право на електронско објавување. Во оваа насока, во Законот за авторско право и сродни права, во член 75, став 2, недвосмислено е запишано: „Правото на издавање од ставот (1) на овој член (правото од став 1 се однесува на книжен облик – моја забелешка) не го содржи правото на издавање на делото во електронски облик. За издавање на делото во електронски облик се склучува посебен договор“.

²⁴ Littlejohn, Allison, и Nina Hood. 2014. “Report on the Development of Guidelines for structuring learning and teaching opportunities relevant to educators’ open educational resource (OER) engagement.”



3. АЛТЕРНАТИВНИ РЕШЕНИЈА НА ЈАВНАТА ПОЛИТИКА

3.1. Искуства од Европа

На светскиот конгрес за отворени образовни ресурси одржан во УНЕСКО, Париз, 20-22 јуни 2012 година, беше донесена Париската декларација за ООР 2012, која се повикува на повеќе претходни релевантни меѓународни декларации. На Конгресот е дадена препорака, државите, во рамките на нивните капацитети и овластувања: да ја поттикнуваат свеста за ООР и нивната употреба, да го поттикнуваат создавањето средини поволни за користење на информатичката и комуникациска технологија (ИКТ), да обезбедат широко распространета мобилна технологија, да го зајакнат развојот на стратегии и политики за ООР, да го промовираат разбирањето и употребата на рамките за отворено лиценцирање, да поттикнуваат истражувања за ООР, како и развој и адаптација на ООР во различни јазици и културни контексти итн. Септември 2013 беше важен месец за развивањето на ООР во Европа. Прво, Европската комисија ја започна иницијативата „Отворање на образованието“, предлог за модернизирање на европскиот образовен систем што силно се фокусира на отворените образовни ресурси како начин за достигнување на оваа цел. Второ, беа објавени првите модули на полската програма на отворените е-учебници од „Дигитални училишта“. Со тоа, по само една година по Декларацијата за ООР на УНЕСКО²⁵ во Париз 2012 година, видлива е нејзината масовна и брза реализација на провизиите во Европа и покрај сите бариери со кои се соочуваат образовните политики и програми.

На 3 септември, 2015 година, Владата на **Словенија** ја усвои Националната стратегија за отворен пристап до научни

25 http://oer.mk/sign/index.php/pages/declaration_paris/

публикации и истражувачки податоци 2015–2020²⁶ (eng). Ова претставува голем чекор напред кон целосното имплементирање на ООР во регулативата на оваа држава. Со оваа стратегија, секоја научна публикација, истражување или монографија, која е финансирана од јавни пари, мора да биде јавно достапна за сите, без скриени трошоци или пречки за пребарување. Со тоа, им се помага на другите истражувачи и академици, се добива на квалитет – бидејќи отворените податоци можат да бидат проверувани од претставници од истата дејност и, според тоа, заклучоците изведени од тие податоци можат да подлежат на критика.

Единствено недостапни за пребарување и повторна употреба остануваат случаи што мора да бидат основани и дефинирани, каде што отворањето на податоците може да ја наруши државната безбедност, да наруши нечија приватност или авторско право (од публикација што не е финансирана од јавни пари). Доколку ваков случај е дефиниран, тогаш, во најмала рака, мора да се подготват отворено достапни метаподатоци за него што ќе специфицираат каде и под кои услови се достапни податоците од истражувањето.

Неколку принципи врз кои се заснова оваа одлука (и воопшто отворениот пристап) се:

- Отворениот пристап до научни податоци е во интерес на општеството;
- Отворениот пристап од научни податоци е во интерес на економијата;
- Отворениот пристап до научни податоци е дел од отворената наука;
- Научните информации претставуваат национално научно наследство, итн.

Полска стана првата држава во светот што поддржа национална програма за државен отворен учебник. Проблемите, како што се достапноста на ИКТ-опрема и инфраструктура за пристап или дигиталната писменост на учителите, беа клучните фактори што ја

²⁶ Достапна на:

http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/Znanost/doc/Zakonodaja/Strategije/National_strategy_for_open_access_21_9_2015.pdf, пристапено на 20.9.2016 г.



одредија способноста на училишниот систем на Полска да ги усвои ООР. Помеѓу 1999 и 2005 година, преку програмата „Училница со компјутери во секое училиште“ беше обезбедена опрема (сетови од 10 до 15 компјутери со додатна опрема и софтвер) во над 11.000 училишта. Проектот продолжи до 2008 година, користејќи европски фондови што ѝ станаа достапни на Полска по пристапот во Европската унија. На крајот од оваа програма беа опремени речиси 20.000 училишта.

Во 2003 година беше пуштен во употреба онлајн образовен портал наречен „Scholaris“, со цел да служи како поддршка на учителите што работат во руралните средини. До 2008 година, на порталот имаше достапни 29.000 материјали за образование. Сепак, до 2011 година, порталот не достигна голема популарност во стандардното образование.

Овие иницијативи беа главно развиени и спроведени од Министерството за национално образование со поддршката на Централниот сервис за обука на учители, кој подоцна беше преименуван во Центар за развој на образованието.

Во 2009 година беше претставен нов основен курикулум, во кој користењето на ИКТ во училниците беше задолжително. Дополнителни измени во законите за образование овозможуваат дигитални образовни ресурси — поточно електронски учебници — да бидат користени во подучувањето.

Во април 2012 година, Советот на министри ја одобри владината програма Дигитални училишта. Оваа повеќегодишна владина програма беше дизајнирана како пилот за поголема, идна иницијатива што ќе го опфати целиот училиштен систем во Полска. Програмата Дигитални училишта вклучуваше, како еден од четирите стратешки цели, продуцирање сет отворени е-учебници, покривајќи го целиот основен курикулум за основното и средното образование. Резултатот беше 62 учебници, во 14 предмети што го формираат основниот дел од новиот курикулум за сите 12 години од основното и средното образование, со повеќе од 5.000 студиски часови, со вкупно чинење од 45 милиони злоти – околу 15 милиони американски долари.

Во Полска, традиционално, родителите се одговорни за купување на учебниците за нивните деца, кои можат да чинат од 60 ЕУР до 120 ЕУР (од 66 до 132 УСД) по дете, годишно. Овие трошоци ги направија учебниците тензично политичко прашање и беа водечкиот фактор за поддршката на владата за отворени учебници, за кои Министерството за образование процени дека ќе им заштедат на родителите 24 милиони ЕУР (26,5 милиони УСД) само во првата година, со вкупни годишни заштеди од 168 милиони ЕУР до 2020 година.

Оваа политика доби и понатамошен развој, со продолжување на програмата за учебници и планирано развивање дополнителни отворени ресурси до 2020 година, што само зборува за успехот и за бенефитите од нејзината имплементација.

Искуствата на Полска во детали се достапни во неколку корисни публикации^{27,28}, како што е Отворени образовни ресурси: Политика, трошоци и трансформација, издадена од УНЕСКО и од Commonwealth of Learning²⁹.

27 http://www.icde.org/assets/AboutUs/Who_we_are/PolicyBrief-OpenEducationalResourcesinyourOwnLanguageinyourWay-20150107-final2.pdf

28 <http://iite.unesco.org/pics/publications/en/files/3214727.pdf>

29 <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002443/244365e.pdf>



4. ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕПОРАКИ

4.1. Заклучоци

4.1.1. Неоптимизирано образование и недостиг на свест

Сегашниот нормативен концепт на образовниот систем, како и практиките според кои се остварува овој систем, не го оптимизираат образованието во функција на подготовка на учениците за идни граѓани во информатичко-технолошки писмено општество што ќе бидат креативна работна сила за стопанство засновано врз знаење.

Позитивно во постојниот образовен систем е тоа што овој систем во концепциска, нормативно-правна, но и во финансиска смисла создава одредена основа и не ги затвора можностите за отворен пристап до образовни ресурси. Образованието има статус на јавно добро и претставува активност од неспорен јавен интерес, па затоа уставната норма упатува на оптимално ангажирање на државата.

Отворениот пристап до учебници не претставува дефиниран дел во програмското планирање на образовниот процес и на учебниците. Истовремено, преку порталот „е-учебници“, со оглед на утврдените негативности: нерегулираноста, нецелосноста и случајноста, покажува дека „отворањето на учебниците“ не е „состојба на свест“. Затоа, не само што не придонесува за редефинирање на образовниот систем и процес, туку, ако порталот продолжи да функционира на ист начин, бездруго ќе има негативен ефект врз отворениот пристап до образовните ресурси воопшто.

Истовремено, недостигот на свест е евидентен и кај самите автори на учебници што посочуваат дека се недоволно упатени како да

ги заштитат авторските права во рамките на отворен пристап до учебници и истовремено се недоволно информирани за самиот концепт на отворен пристап.

4.1.2. Улогата на Бирото за развој на образованието

Според Законот за учебници за основно и за средно образование, сите наведени фази во учебникарството се однапред определени процеси. Планот и програмата за соодветното одделение и предмет ја предлага Бирото за развој на образованието, а ја утврдува или потврдува Министерот. Истата поделба важи и за концепцијата на секој учебник. Оттука, Бирото за развој на образованието треба да предводи во отворањето на учебниците.

4.1.3. Законот за авторски и сродни права — гравитациска точка

Законот за авторски и за сродни права, поради материјата што ја нормира, е гравитациска точка од која произлегуваат принципите според кои се дефинираат правата на авторите на учебниците, без оглед на тоа во која форма се издадени: хартиена или електронска. Авторот има исклучиво право да забрани или да дозволи (освен во случаи предвидени со овој Закон) користење на неговото дело, сеедно дали на оригиналот или на примероци од оригиналот.

Умножувањето, како материјално право, е од суштинско значење за слободниот пристап до учебници. Законот ги прифаќа придобивките на информатичката технологија и упатува дека умножувањето може да се врши и преку „складирање на делото во електронски облик“.

Исто така, треба да се нагласи и правото на јавно соопштување на делото, што подразбира делото да биде ставено „на располагање на јавноста“, а може да биде реализирано со тоа што делото ѝ се соопштува на јавноста „безжично или жично, вклучувајќи интернет или други комуникациски мрежи, на начин што секому му овозможува пристап кон делото, од место и во време што самиот го избира“.

Законот за авторски и за сродни права дозволува користење авторско дело, без плаќање надоместок, во случаи како „време



умножување“ или кога „умножувањето е од минлив карактер“ и кога „умножувањето само за себе нема независно економско значење и чија единствена цел... е да овозможи пренесување податоци во мрежа...“, а, исто така, и во случаи кога „умножувањето се врши од страна на... образовни институции, поради остварување на нивната дејност и без непосредна или посредна економска или комерцијална цел“.

4.1.4. Непазарна логика во учебникарството — зајакнати можности за отворен пристап до учебниците

Кога станува збор за јавни, буџетски пари, нивното инвестирање или трошење има цел да се исполни конкретен јавен интерес: образовен процес преку бесплатни учебници. Трошењето на јавните пари за производството на учебници нема цел остварување профит, туку намирување на производствените трошоци на одредено јавно добро. Ова условува обезпазување и на вториот елемент врз кој се темели секој пазар, а тоа е стоката — учебникот. Учебникот не се продава, ниту се купува. Во вакви услови, и другите елементи или процеси, кои го дефинираат секој пазар, се обезпазарени.

МОН се јавува како единствен откупувач на авторските права, односно единствен издавач што е овластен да врши множување и дистрибуција на учебниците. Гледано од оваа перспектива, може да се заклучи дека непазарната логика во учебникарството е во функција на создавање јавно добро и ги зајакнува можностите за отворен пристап до учебниците.

4.1.5. Отсуство на политика што го дефинира функционирањето на порталот „е-учебници“

Постои отсуство на конкретен документ каде што би биле претставени политиката и соодветните постапки според кои функционира порталот „е-учебници“. Оттука произлегува дека тој е дел од јавна политика, дел од образовниот систем, за неговото постоење се трошат јавни пари, но сепак нема соодветен документ во кој ќе биде дефинирана работата на порталот, ниту кој и за што е одговорен во рамките на порталот.

4.1.6. Неразвиена свест за лиценците „Криејтив комонс“

Не постои доволно развиена свест за лиценците „Криејтив комонс“ (Creative Commons) и можноста за нивна употреба во рамките на „е-учебници“. Понатаму, недоволната информираност на сите, МОН, авторите и комерцијалните издавачи, придонесува за неупотребата на „СС“.

Со оглед на бесплатноста на учебниците за крајните корисници, издавањето на учебниците е непазарна стопанска активност. Оттука, употребата на „СС“ е во интерес и на издавачите и на авторите и не претставува закана за нивните финансиски интереси.

4.1.7. Авторите имаат клучна позиција во образованието

Креативната моќ на учебникарството е одредена од **авторите**, а со оглед на значењето на учебниците за образованието, токму авторите имаат клучна позиција во образованието. Треба да се акцентира дека интересот на авторот не е ограничен само на корисници во смисла на ученици, туку важен дел од корисниците се и родителите, а и колегите (на авторот) и наставниот кадар во образованието. На вакво принципиелно ниво нема сериозна причина што би упатила на тоа дека авторите би имале каков и да е спротивен интерес. Несомнено, отворениот пристап е идеален однос меѓу авторот и корисниците на авторскиот труд, а може комплетно да се реализира преку порталот „е-учебници“.

4.1.8. Потребно е законско и програмско редефинирање на образованието

Наспроти посочените негативности, што е главен извор за „отсуство на свест“, сепак се присутни основните услови за сериозен суштински исчекор: образованието има статус на јавен интерес и учебникарството е непазарна стопанска активност.

Токму затоа, хармонизацијата на чинителите на отворениот пристап до образовни ресурси, а во прв ред отворениот пристап до учебници, треба да почне со законско и со програмско дефинирање во рамките на образованието.



Во дефинирањето треба да учествуваат државни, стопански, професионални и граѓански организации. Само на овој начин отворениот пристап ќе стане „состојба на заедничка свест“.

4.2. Препораки

Постигнувањето на посочените цели и задачи треба да ги следи следниве препораки:

4.2.1. Измени во Законот за авторско право и за сродни права

Во Законот за авторско право и за сродни права треба да се вгради норма за авторство во контекст на јавен интерес и на јавни финансии како координативни точки на отворениот пристап. Исто така, треба да се уреди заштитата на авторството и на сродните права, но да се уреди и правото на отворен пристап до такви дела, особено кога се работи за образовни средства.

Паралелно, и во Законот за учебници, треба да се востанови норма за отворениот пристап до учебници, како оптимално остварување на јавниот интерес во образованието.

Со овие измени, ќе се уреди пристапот во дигитална форма како ООР до учебниците создадени од јавни средства, истовремено дефинирајќи ја и заштитата на правата на авторите што ги создаваат.

4.2.2. Отворениот пристап до учебници — дел од плановите и програмите на Бирото за развој на образованието

Законски дефинирианиот отворен пристап до учебници треба да стане сегмент во плановите, програмите и во концептите што Бирото за развој на образованието ги создава во рамките на учебниците и на другите образовни средства, на пример, работните тетратки.

4.2.3. Создавање јасно дефинирана и прецизно координирана политика

Воведувањето на отворениот пристап, како еден од основните принципи во учебникарството, треба да резултира и со јасно

дефинирана и прецизно координирана политика, која ќе опфати различни, институционални и неинституционални субјекти, но секогаш во центарот на таквата политика ќе бидат авторите и нивните права.

Создавањето ваква политика треба да биде предводено од Министерството за образование и наука.

4.2.4. Искористување технички можности и стандарди

Отворениот пристап, соодветно на техничките можности и стандарди (на пример: Web 2.0), треба да ги поттикнува комуникацијата и креативноста, деформализирајќи го односот учител – ученик и создавајќи основни услови за посуштинска и посеопфатна дигитализација на образованието.

4.2.5. Концепциско редефинирање на порталот „е-учебници“

Потребно е концепциско редефинирање на порталот „е-учебници“, сè до овозможување на различните видови отвореност, секако, во соработка со авторите.

Исто така, во рамките на „е-учебници“, веднаш треба да се почне со надминување на посочените негативности: во прв ред, потпишување одделни договори со авторите на електронските изданија, и на тој начин да се отвори дијалог со одделните јавности, како, на пример, авторите, со што ќе почне и градењето на заедничката свест.

Инаку, неопходноста од два договори се однесува на ситуации кога делото е објавено или ќе биде умножено и/или пуштено во промет во различни форми, односно на различни материјални носители на содржината на делото. Оттука, потребно е да се склучи еден договор кога делото е во книжен облик, а кога тоа дело ќе биде издадено или умножено и во електронски облик, треба да се склучи друг или посебен договор.



БИБЛИОГРАФИЈА

- „Giving Knowledge for Free: The Emergence of Open Educational Resources“, CERI, OECD, 2007
- „Open Educational Resources in Poland: Challenges and Opportunities“, Kamil Sliwowski and Karolina Grodecka, 2013 <http://iite.unesco.org/pics/publications/en/files/3214727.pdf>
- Париска декларација за отворени образовни ресурси 2012 http://oer.mk/sign/index.php/pages/declaration_paris/
- „Open Educational Resources: Policy, Costs and Transformation“, Fengchun Miao, Sanjaya Mishra and Rory McGreal <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002443/244365e.pdf>
- „Policy Brief - Open Educational Resources in your Own Language, in your Way“, Monique Udnaes, Gard Titlestad and Øystein Johannessen http://www.icde.org/assets/AboutUs/Who_we_are/PolicyBrief-OpenEducationalResourcesinyourOwnLanguageinyourWay-20150107-final2.pdf
- National Strategy of Open Access to Scientific Publications and Research Data in Slovenia 2015-2020 http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/Znanost/doc/Zakonodaja/Strategije/National_strategy_for_open_access_21._9._2015.pdf
- „Report on the Development of Guidelines for structuring learning and teaching opportunities relevant to educators’ open educational resource (OER) engagement.” Littlejohn, Allison, Nina Hood, 2014.

• „Анализа на законската рамка за образование и на можностите за вклучување на отворените образовни ресурси“, Бабунски, Климе, Фондација Метамофозис, октомври 2015 година, достапна на линк: http://metamorphosis.org.mk/izdanija_arhiva/analiza-na-zakonskata-ramka-za-obrazovanie-i-na-mozhnostite-za-vkluchuvanje-na-otvorenite-obrazovni-resursi/

• Водич за ИКТ бр.7: „Отворени образовни ресурси“, Метамофозис, Скопје 2012

- Закон за авторско право и за сродни права
- Закон за високо образование
- Закон за основно образование
- Закон за средно образование
- Закон за учебници за основно и за средно образование



WESTMINSTER
FOUNDATION FOR
DEMOCRACY



ВИСОКА ШКОЛА ЗА НОВИНАРСТВО
И ЗА ОДНОСИ СО ЈАВНОСТА